

संविधानाने महिलांना दिलेल्या अधिकारांवर नाटक

संविधानाचा जागर मांडला जागराला या या
 समतेचा जागर मांडला जागराला या या
 बंधुतेचा जागर मांडला जागराला या या
 जागराला या तुम्ही जागराला या या
 जागराला या तुम्ही जागराला या या

आजी (सुनिता) घरात बसली आहे, सून (सुधा) घरातील काम करत आहे.

नातींची (भारती – दिशा) कॉलेजला जायची तयारी करत आहे.

आजी: भारती .. अगं भारती .. पाणी आण बरं .. पहाटेपासून खूप कोरड पडतेय घशाला.. काय झालं काही कळत नाही.

भारती: हो आजी.

भारती किचनमध्ये पाणी आणायला जाते. तोपर्यंत ...

सुधा: ए भारती.. भारती.. माठाला हात लावू नकोस.. पाळी आली ना तुला.

आजी: विटाळ होतो. पण आताच्या मुलीना कितीही सांगा काही समजतच नाही.

भारती: आजी, महिलांना पाळी आली नसती तर तुझा, माझा, बाबांचा जन्म झाला असता का? १४ व्या शतकात संत सोयराबाई सांगून गेल्या..

देहासी विटाळ म्हणती सकळ। आत्मा तो निर्मळ शुध्दबुध्द ॥१॥

देहिंचा विटाळ देहीच जन्मला। सोवळा तो झाला कवण धर्म ॥२॥

विटाळा वाचोनी उत्पत्तीचे स्थान। कोण देह निर्माण नाही जर्गी ॥३॥

भारती: या शरीराला असलेला विटाळ शरीरातच जन्माला आला आहे. आत्मा तर निर्मळ आहे. स्त्रीला हा विटाळच नसेल, तर मूल जन्माला कसे येणार? जग कसे चालणार?

भारती: आणि आजी आता तर संविधान सुद्धा सांगतं अशा जुन्या प्रथांचा त्याग करायला पाहिजे.

आजी: केव्हाची संविधान संविधान चाललंय बया तुझं. काय नवीन धान्याचा प्रकार आहे की काय? हे संविधान काय आहे ते तरी आधी सांग..

दिशा: अगं आजी, मला सांग

आपला जन्म कुठे झाला? – **आजी:** भारतात

राहतो कुठे? – **आजी:** भारतात

खातो कुठे? – **आजी:** भारतात

शिकतो कुठे? – **आजी:** भारतात

एवढं सगळं ज्या देशात आपण करतो, तो देश म्हणे एका पुस्तकावर चालतो ते कायद्याचे पुस्तक म्हणजे संविधान.. त्या संविधानाचे शिल्पकार आहेत डॉ बाबासाहेब आंबेडकर. संविधान हे या देशाला मिळालेलं वरदान आहे.

आजी: मला तर कधी कोणी काही सांगितलं नाही बाई संविधानाविषयी. आम्ही ठरलो अडाणी बाया..

दिशा: अगं आजी, तुझ लग्न झालं तेव्हा तू किती वर्षांची होती?

आजी: असेल बघ १० -१२ वर्षांची.. काही ठिकाणी पतीच्या मृत्यूनंतर पत्नीला चितेवर जाळले जायचे. तर काही ठिकाणी महिलांचे टक्कल करत, त्यांचे केस काढून टाकत. नवरा गेला म्हणजे बाईच आयुष्य संपलं. आधीच्या काळी असं कठोर जीवन बाईचं होतं. हो गं बाई, बाई गरोदर झाली की तिच्या पोटाला कुंकू लावला जायचं....

दिशा: तुला माहिती आहे का, केरळमध्ये एकेकाळी खालच्या जातीतल्या महिलांना ब्लाउज घालण्यास मनाई होती आणि घातल्यास “स्तन कर” भरावा लागायचा. त्या काळात नांगेली नावाच्या स्त्रीने हा अन्यायकारक कर नाकारला. अधिकाऱ्यांनी कर मागितल्यावर तिने स्वतःचे स्तन कापून त्यांच्या समोर ठेवले, असे सांगितले जाते. दाक्षायणीच्या आधीच्या पिढ्यांतील लोकांनी या प्रथेविरोधात आवाज उठवला आणि संघर्ष केला.

आजी: आता ही दाक्षायणी कोण गं बाई?

दिशा: अगं आजी संविधान तयार करण्यासाठी एक संविधान सभा तयार केली होती त्यात २९९ लोक होती आणि त्यात १५ महिला सुद्धा होत्या. त्यातल्या वयानं सर्वात लहान होत्या त्या म्हणजे दाक्षायणी वेलायुधन.

आजी: काय म्हणतेस महिला पण होत्या संविधान बनवण्यात, त्या पण १५ वाह ..वाह ..

दिशा: संविधानाने महिलेला माणूसपण दिले आणि तिला माणूस म्हणून ओळखले. त्यामुळे महिलांच्या सन्मानाला ठेच पोहोचवणाऱ्या मासिक पाळीतील विटाळ, बालविवाह यांसारख्या सर्व कुप्रथांचा त्याग करणे हे नागरिकांचे कर्तव्य आहे, असे संविधान सांगते.

डफली वाजते जोरात.. पुढचा भाग सुरु होतो – मतदानाचा अधिकार

दुसरा दिवस उजाडतो. दिशा भारतीच्या इतर मैत्रीणी त्यांच्या घरी येतात.

त्या येऊन घरात बसतात. आजी-सुधा घरात बसले आहेत.

श्रद्धा: काय मग आजी.. आज काय करणार होतो आपण ..

आजी: लक्षात आहे माझ्या ..थांबा .. मी माझ्या मैत्रीणीना बोलवते पिकचर बघायला..

आजी हसते आणि मोबाईलहून तिच्या मैत्रींनीना कॉल करते.

कोरस: ट्रिंग ट्रिंग ... ट्रिंग ट्रिंग

आजी: (पांडे फोन उचलते) ए पांडे.. घरकू आ जल्दी मेरे, मेरी नातीया संविधान समझा रही है ..तू भी समझ ले

पांडे: अरे मुझको नहीं चाहिये कोई धान.. पिछले महिने में ही धान खरीद के लाई .. मेरी सारी कोठीया भरी हैं

आजी: माय व ..हिचं भी काही खरं नाही.. तू आ जल्दी तुझको एकदम जरूरी बात बतानी है

पांडे: आईच मैं तेरे घरकू ..

दाराची बेल वाजते .. टिंग टोंग .. टिंग टोंग.. पांडे घरात येते

पांडे: मोबाईल बघत आजीला म्हणते, ए मोरे तुझको आय क्या रे इस महिने के १५०० रुपये ..

आजी: आए ना पैसे

श्रद्धा: आजी हे पैसे का आलेत बरं तुम्हाला ?

आजी: मतदान केलं ना तिने ..

श्रद्धा: अगदी बरोबर, पण मतदानाचा अधिकार कोणी दिला? भारत हा जगातील पहिला देश होता ज्याने स्वातंत्र्यानंतर लगेचच सर्व प्रौढ महिलांना मतदानाचा हक्क दिला. इतर देशांत महिलांना मासिक पाळीमुळे मानसिक संतुलन बिघडते असे चुकीचे समज होते आणि त्यांना मतदानाचा अधिकार नाकारला गेला. मतदानाचा अधिकार नसल्यामुळे निवडणुकीला उभे राहण्याचाही हक्क नव्हता. अनेक वर्षांच्या संघर्षानंतरच महिलांना हे अधिकार मिळाले; मात्र भारतात संविधान लागू होताच प्रौढ महिलांना मतदानाचा अधिकार देण्यात आला.

श्रद्धा: आजी नाव घे बरं

आजी: माय हे तर काहीही .. सगळ्या हसतात

आजी: इश्य बाई ..नाव आणि आता?

श्रद्धा: अगं आजी, नाव म्हणजे उखाणा नाही. तुझं पूर्ण नाव सांग..

आजी: बरं बरं .. सुनिता बंडूराव मोरे

श्रद्धा: आजी आजही नाव सांगायला लाजते, तर त्या काळात परिस्थिती कशी असेल! पहिली मतदार यादी तयार होत असताना अनेक ग्रामीण महिलांनी स्वतःचे नाव देण्यास नकार देत “अमुक्याची पत्नी” किंवा “अमुक्याची मुलगी” अशी नोंद केली. मात्र निवडणूक आयोगाने या प्रथेला विरोध करून प्रत्येक महिलेचे स्वतंत्र नाव व ओळख नोंदवण्याचे निर्देश दिले.

आजी: महिलांना मतदानाचा अधिकार आहे. नाहीतर आम्हा महिलांकडे कुणी हुंकून सुद्धा पाहिलं नसतं.

डफली वाजते जोरात.. पुढचा भाग सुरु होतो – शिक्षणाचा अशिकार

उषा: तुम्ही किती शिकल्या आहेत?

आजी: नाही गं बाई, मी कुठे शाळा शिकली. शाळा कुठे शिकू द्यायचे तेव्हा. आम्ही महिला तर चूल आणि मुल मध्येच अडकलो होतो.

उषा: कारण त्याकाळी शास्त्रानुसार महिलांना शिकण्याचा अधिकारच नव्हता. या विरोधात जोतिराव फुले आणि सावित्रीबाई फुले यांनी पहिल्यांदा बंड पुकारलं. सावित्रीबाई सोबत अजून एक मुस्लिम शिक्षिका सुद्धा होत्या?

कोरस: फातिमा शेख.

उषा: ज्यावेळी सावित्रीबाईंनी मुलींना शिकवायला सुरुवात केली तेव्हा काय झाले? सगळे लोक त्यांचा सत्कार करत होते, फुलांच्या माळा घालत होते का?

आजी: नाही गं बाई, दगड-धोंडे आणि शेणाचा मारा करत होते. पण असं का?

उषा: कारण शास्त्र आणि मनुस्मृतीच्या विरोधात जाऊन ते मुलींना शिकवत होते. गोनपाटात बांधून मुली शाळेत आणल्या जात. पण आज मुली शिकायला गेल्या किंवा शिक्षिका शिकवायला गेल्यात की कोणी दगडं मारत का हो?

आजी: नाही.

उषा: कारण आज संविधान आलं आणि संविधानाने सगळ्यांना शिकण्याचा अधिकार दिला. गाव तिथे शाळा आली आणि मुली शिकायला लागली. गरिबांच्या मुलींही शिकायला लागल्या.

उषा: मला सांगा, लग्नाच्या आधी मुलीच्या नावापुढे काय लागतं ?

कोरस: कुमारी

उषा: लग्नानंतर ?

कोरस: सौभाग्यवती

उषा: आणि विधवा झाल्यास?

कोरस: श्रीमती

उषा: असेच वर्षानुवर्षे लागत होते-आहे पण आज महिलेच्या नावापुढे काय-काय लागते?

कोरस: डॉक्टर, इंजिनियर, वकील, इन्स्पेक्टर, ACP, आमदार, खासदार, मुख्यमंत्री, प्रधानमंत्री, राष्ट्रपती

उषा: मुलगी शिकली **कोरस:** प्रगती झाली

उषा: कशामुळे? **सगळे:** संविधानामुळे!

आजी: पण आजही काही जण मुलींना शिकवत नाही. मुलींची लवकर लग्न लावतात.

नको गं माय जल्दी लगीन करू नको
 नको रं बाबा जल्दी लगीन करू नको
 बला म्हणू नको माझी चिंता करू नको
 पिढ्यानं पिढ्या माय बापानं वनवास भोगिला
 राब राबुनी घाम गाळुनी शिकविलं हो मला
 नाही अबला शिकून माये दावीन मी जगाला
 पंख छाटू नको पिंजऱ्यात ठेऊ नको
 नको गं माय.. नको रं बाबा..
 जोती सावित्री जन्माला आले शिक्षण केले खुले
 महिला आणि दलितांच्या पंखाला बळ मिळाले
 शिकण्यासाठी लढण्यासाठी घटनेत हक्क मिळाले
 शिकू दे गं माय जग कळू दे गं माय
 नको गं माय.. नको रं बाबा..

डफली वाजते जोरात.. पुढचा भाग सुरु होतो – समान कामाला समान दाम

आजी: घशाला कोरड पडली. अगं सुधा, पाणी आणतेस का गं?

सुधा: बंटी, ए बंटी.. पाणी आण बरं आजीला?

आजी: अगं त्याला काय सांगतेस .. पोरीना सांगायचं की

भारती: का नाही सांगायचं त्याला.. त्यालाही सगळी काम करता यायलाच हवीत! आता काळ बदलाय.. मुलीही बाहेरची काम करून घर चालवत आहे. असो, आता आपणही कामात भेद करायला नको.

भारती: समजा एक महिला (भारती) आणि पुरुष (दिशा) आहे. समजा, त्यांच शिक्षण सारखं झालंय. ते दोघे एकाच कंपनीत नोकरीला लागले. त्यांचं काम काम एकसारखंच आहे आणि त्यांना पगार आहे रुपये 15,000. पुरुषाला पगार 15,000 रुपये दिले आणि महिलेला पगार रु. 10,000 दिला तर चालेल का? **सगळे: नाही**

रु 14,000 दिला तर चालेल का? **सगळे: नाही**

रु 14,999 दिला तर चालेल का? **सगळे: नाही**

भारती: म्हणजे किती पगार द्यावा लागेल महिलेला?

सगळे: रु. 15000

भारती: एक रुपया पण पुरुषापेक्षा कमी घेणार नाही हे म्हणण्याचा अधिकार कुठून आला?

सगळे: संविधानामुळे

भारती: संविधान म्हणते स्त्री-पुरुषाला सुद्धा समान कामाला समान दाम मिळायला पाहिजे.

डफली वाजते जोरात.. पुढचा भाग सुरु होतो – प्रसूती रजेचा अधिकार

उषा: नोकरी करणाऱ्या गरोदर महिलेला ६ महिन्यांची प्रसूती रजा देण्यात आली आहे. गरीब महिलांच्या आरोग्याची काळजी घेण्यासाठी अंगणवाडी सेविका व आशा वर्कर्स आहेत आणि त्यांना ५,००० रुपयांचा भत्ता मिळतो. हे सगळे अधिकार कशामुळे मिळाले?

सगळे म्हणतात – संविधानामुळे

आजी: हो का? हे तर मला माहीतच नव्हतं

भारती: संविधानामुळे.. नवऱ्याच्याही आणि वडिलांच्याही संपत्तीमध्ये महिलेला समान वाटा आहे. पण असे कळल्यानंतर तरी किती जणी संपत्तीत हिस्सा मागतात? आधी आम्ही म्हणायचो — “माझं काही नाही.” पण आता म्हणायला हवं — “माझाही संपत्तीत समान वाटा आहे”

आजी: हो का? हे तर मला माहीतच नव्हतं.

डफली वाजते जोरात.. पुढचा भाग सुरु होतो – महिला हिंसाचार विरोधी कायदे

दिशा: फोन आलाय तिला.. वर बोलते.. घाबरलेली आहे ..अगं आजी, आज आमच्या कॉलेजमध्ये एका मुलाने एका मुलीचा दुपट्टा ओढून घेतला.

आजी: अरे बापरे .. संविधानमध्ये काही नाही दिलं का?

दिशा: शिक्षकांनी पोलीस तक्रार केली. त्या मुलाला घेऊन गेले पोलीस स्टेशनला

आजी: आमच्या काळात आम्हाला फक्त 'शांत बसा' असा कायदा लागू होता...

दिशा: आधी नवऱ्याने मारले, छेडछाड केली तर पोलीस स्टेशनमध्ये जाऊ शकत होतो का?

सगळे: नाही

मात्र आता महिलांना कायद्याने संरक्षण दिले आहे. आजही बऱ्याच कायद्यांमध्ये सुधारणा होत आहेत.

डफली वाजते जोरात.. पुढचा भाग सुरु होतो – आरक्षण

दिशा: चला मी तुम्हाला 3 प्रश्न विचारते, जो बरोबर उत्तर देईल त्याला आज माझ्याकडून पार्टी.

दिशा: पहिला प्रश्न देशाची पहिली महिला पंतप्रधान कोण?

कोरस: इंदिरा गांधी

दिशा: माझा दुसरा प्रश्न या देशाची पहिली महिला राष्ट्रपति कोण?

कोरस: प्रतिभा पाटील

दिशा: खूप छान. आता नीट उत्तर द्या. कुणीच नाही, झालंच नाही, माहीत नाही अशी उत्तर चालणार नाही. बलाढ्य, प्रगत, सर्वात जुनी लोकशाही असलेल्या अमेरिकेची पहिली महिला राष्ट्राध्यक्ष कोण?

सगळे विचार पडतात .. मोबाईल मध्ये शोधतात

दिशा: शोधा शोधा.. बरं झालं.. माझे पार्टीचे पैसे वाचलेत बाबा!

दिशा: अगं आजपर्यंत अमेरिकेमध्ये कोणी महिला राष्ट्राध्यक्ष झाली नाही. अमेरिकेला सुद्धा जे जमलं नाही ते, भारतासारख्या देशाने स्वातंत्र्य मिळाल्यानंतर 18 वर्षात इंदिरा गांधी यांना पंतप्रधान करून दाखवलं, हे कशामुळे झालं?

कोरस: संविधानामुळे.

दिशा: आज आपल्या राष्ट्रपती कोण आहेत?

कोरस: द्रौपदी मुर्मू

दिशा: त्या राष्ट्रपती का झाल्या, आधी त्याचे वडील राष्ट्रपती होते का? **कोरस:** नाही

त्यांची आजी आधी राष्ट्रपती असेलच मग? **कोरस:** नाही

घरातला कोणीच राष्ट्रपती नसताना एखादी महिला आणि त्यातल्या त्यात आदिवासी महिला या देशाची राष्ट्रपती बनू शकली कशामुळे?

कोरस: संविधानामुळे.

दिशा: आजही बायकांच्या हळदी कुंकवाच्या कार्यक्रमात विधवा महिला चालत नाही. पण देशातील सर्वोच्च पदावर विधवा महिला सन्मानाने पोहचते ही ताकद आहे आपल्या संविधानाची. नवरा वारला म्हणून हे संविधान भेदभाव करत नाही!

आजी: काय बोलली माझी नात वाह.. खरंच विचार करण्यासारखं आहे.

दिशा: मग महिलांना पुढे आणण्यासाठी काय करावं लागेल?

कोरस: आरक्षण द्यावे लागेल.

आजी: आरक्षण म्हणजे काय बरं?

सुधा: सवलत, म्हणजे बायका पुढे याव्यात म्हणून काही जागा खास त्यांच्यासाठी राखून ठेवणं.

दिशा: अगदी बरोबर! महिलांचा राजकारणात सहभाग वाढवा म्हणून ग्रामपंचायत, पंचायत समिती, जिल्हा परिषद इथे महिलांसाठी ३३% जागा आरक्षित आहेत, आणि आता अनेक राज्यांत ते ५०% पर्यंत वाढवले आहे! हे कशामुळे झालं?

कोरस: संविधानामुळे

डफली वाजते जोरात.. पुढचा भाग सुरु होतो – समारोप

दिशा: आधी महिला कशाच्या जात्यावर ओव्या दळायच्या. तसं आता जर एखाद्या महिलेला संविधानावर ओवी म्हणायची असेल तर ती काय बोलेल बघा...

बाई संविधान जाणते बाई संविधान बोलते
 संविधान ऐकाया तू ये रे बा विठ्ठला
 संविधान वाचीले, हक्क, हक्क वेचीले
 माळ त्याची कराया तू ये रे बा विठ्ठला
 घरदार लाभले, दासीपण सुटले
 सात-बारा बघाया तू ये रे बा विठ्ठला
 गावही चालवते, देशही चालवते
 हक्काच्या वारीला तू ये रे बा विठ्ठला
 संविधान जाणते, बाई संविधान बोलते
 संविधान ऐकाया तू ये रे बा विठ्ठला
 तू ये रे बा विठ्ठला, तू संविधान ऐकाया